

ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНОГЕННІ ОЗНАКИ ГРУП НЕГАТИВНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ, ЯКІ ПІДТРИМУЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ СУБКУЛЬТУРУ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

ЛЕВЧЕНКО А.М. - здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.9

Рассмотрены признаки групп отрицательной направленности, которые являются основным источником криминальной субкультуры в учреждениях исполнения наказаний. Указано на необходимость разработки четких критериев дифференциации этих признаков с целью устранения несогласованностей в определении понятия групп отрицательной направленности в учреждениях исполнения наказаний.

Ключові слова: злочинна субкультура, засуджені до позбавлення волі, неформальні об'єднання, групи негативної спрямованості, злочинне середовище, установи виконання покарань.

Існування в пенітенціарних установах кримінальної субкультури і функціонування неформальних груп негативної спрямованості стимулює міжособистісну та міжгрупову напругу. Виникнення цього феномену не є випадковим чи хаотичним. Цей процес визначається певними закономірностями, ігнорування яких призводить в кращому випадку до безцільної втрати часу і сил на протидію, в гіршому – породжує виражений негативний ефект швидкого і тісного групування засуджених у протидії адміністрації.

Феномен соціальних утворень у вигляді мікрогруп з урахуванням мікро – та макросередовищних факторів є предметом наукових досліджень різних наук: соціології, політології, психології тощо.

Вивченням цієї проблеми займалися багато як вітчизняних, так і зарубіжних

вчених – кримінологів та пенітенціаристів, зокрема: І.Г. Богатирьов, В.В. Голіна, Т.А. Денисова, О.М. Джу́жа, С.Ю. Замула, О.Г. Колб, В.Ф. Пирожков, А. Р. Ратінов, О.В. Старков, А.Х. Степанюк, Г.Ф. Хохряков та інших.

Проте, незважаючи на досить широке висвітлення питань, що стосуються кримінальної субкультури, причин її виникнення та основних носіїв, питання щодо соціальних утворень негативної спрямованості розроблені досить поверхнево, що і зумовило звернення нашої наукової уваги до означеної проблематики.

Як свідчить практика виконання покарань, утворення і функціонування в місцях позбавлення волі малих груп засуджених варто вважати явищем об'єктивним, зумовленим соціально-психологічною природою людини, її потребою у спілкуванні з іншими людьми та заповненні вакууму спілкування в межах раніше сформованої системи відносин з людьми [1, с. 16].

За особливих умов перебування засуджених у виправних колоніях, а саме – примусової ізоляції, позбавлення або обмеження спілкування з колишнім найближчим оточенням (родина, колектив), а рівно й обмеженості в спілкуванні з іншими засудженими, пов'язаними з покаранням, негативними переживаннями, психологічним навантаженням (невпевненість, страх тощо), пониження самовпевненості гострою стає потреба в людському спілкуванні.

Аналіз спеціальної літератури з цієї проблематики показав, що групи засуджених у місцях позбавлення волі поділяються на види за різноманітними критеріями поділу, зокрема залежно від наявності (відсутності) їхньої нормативної закріпленості таких різновидів груп засуджених у місцях позбавлення волі: формальні (офіційні) і неформальні (неофіційні).

Формальні (офіційні) групи цілеспрямовано створюються адміністрацією виправної колонії в процесі виконання покарання для досягнення конкретної мети і є, як зазначає С. Ю. Лукашевич, результатом свідомого конструювання соціальних зв'язків з боку адміністрації [2, с. 64].

Неформальні ж групи виникають, як правило, стихійно, незалежно від волі й бажання адміністрації УВП [3, с. 104]. Відсутність нормативно-правової основи є головною їхньою відмінною рисою. Неофіційні групи складаються з двох або більше засуджених, які поділяють спільну систему поглядів, цінностей і норм, що регулюють їх поведінку, на основі міжособистісних відносин, симпатії або антипатії, інтересів, національності та інших чинників [4, с. 16-17].

Наступним критерієм формальної класифікації малих груп засуджених виступає загальна спрямованість діяльності такої групи з огляду на цілі її створення, ставлення до адміністрації виправної (виховної) колонії, до режиму кримінально-виконавчої установи, до процесу відбування й виконання покарання взагалі. Залежно від цих чинників у науковій літературі, перш за все, виділяють такі неформальні групи засуджених: 1) групи позитивної спрямованості; 2) групи нейтральної (невизначеної) спрямованості (нейтральні групи); 3) групи негативної спрямованості [5, с. 68-69].

Групи саме негативної спрямованості є найбільшою загрозою для нормальної діяльності установ виконання покарання (далі УВП), дотримання прав і свобод засуджених.

Вони є неформальними об'єднаннями декількох засуджених, для яких характерні порушення режиму, негативне ставлення до будь-яких форм позитивного впливу, підвищена конфліктність тощо. Діяльність

таких груп протилежна правомірній діяльності адміністрації УВП. Зазначені групи відрізняються від інших неформальних об'єднань засуджених більш високим рівнем організації, згуртованості її членів, найбільшою інтенсивністю неофіційних відносин мають, зазвичай, яскраво вираженого лідера. При всьому різноманітті визначень таких груп вчені-соціологи, педагоги, психологи найчастіше вказують на ознаки обов'язковості існування між її членами міжособистісних зв'язків, наявність контактів без посередників, взаємодію протягом більше ніж однієї зустрічі віч-на-віч [5, с. 173-174], тісне спілкування і відносини повної довіри.

Основний мотив об'єднання в такі групи – прагнення до мінімізації обмежень, що впливають із факту позбавлення волі, причому прагнення мінімізувати обмеження зводиться не до активної виправної, а до протиправної поведінки та вибору аналогічних засобів її досягнення. Мінімізація властивих позбавленню волі обмежень досягається таким шляхом, як: побори; утиски; присвоєння результатів праці інших засуджених; вживання наркотичних засобів; організація каналів одержання заборонених предметів, насамперед грошей, наркотичних засобів, інформації тощо («налагодження шляху»); створення для себе незаконних пільг або привілеїв; завоювання лідерства серед інших груп у колонії; підпорядкування своєму впливу основної маси засуджених; протидія адміністрації УВП з перспективою дезорганізації її діяльності; організація фізичних розправ та приховування злочинів проти життя та здоров'я засуджених, які порушують норми кримінальної субкультури або ж відкрито протистоять та чинять опір членам груп негативної спрямованості тощо.

Поряд з цим, у випадках підпорядкування своєму впливу основної маси засуджених, їх тероризування, протидії чи відкритого протистояння адміністрації УВП з метою дезорганізації її діяльності чи організації та вчинення масових заворушень, слід вести мову про перехід групи негативної спрямованості до якісно іншого, більш суспільно небезпечного утворення – орга-

нізованої групи чи злочинної організації засуджених у межах УВП. Характеристика ж таких об'єднань з урахуванням специфічних умов їх функціонування, зумовлених режимом виконання та відбування покарання, акцентує ще більшу увагу на проблемі багатоаспектності цього явища. [6, с. 207]. Крім того, у науковій літературі та матеріалах практики містяться посилення на функціонування в УВП злочинних формувань та угруповань [7, с. 40], до сутнісних ознак яких відносять: вчинення корисливих і корисливо-насиленницьких злочинів; організацію азартних ігор (переважно картярських) з метою створення матеріальної залежності і одержання влади над засудженими; організація постачання в УВП заборонених предметів (наркотиків, спиртних напоїв, зброї); схилення окремих працівників виправної чи виховної колонії до неслужбових стосунків; забезпечення пільгових умов утримання особам, що входять до груп негативної спрямованості; неписані правила, що суворо регламентують поведінку їх учасників [8, с. 14].

Отже, слід визнати, що об'єднання засуджених, які вчинюють правопорушення й злочини в УВП, на сьогодні належним чином не диференціюються, адже характеризують їх як через ознаки, що присутні у різних видах організованих груп, так і через ознаки, що притаманні для менш небезпечних форм співучасті.

Як впливає з вище викладеного, ознаки груп негативної спрямованості, що підтримують кримінальну субкультуру в УВП, носять досить різноплановий характер. Критерії розподілу цих ознак в залежності від ступеня суспільної небезпечності груп практично відсутні. Це в значній мірі впливає на понятійне визначення розглядуваного феномену, адже поняття явища розкривається через його ознаки.

Таким чином, можна виділити типові ознаками груп негативної спрямованості, як носіїв кримінальної субкультури:

а) наявність особи конкретного організатора, що здійснює за допомогою свого найближчого оточення централізоване управління членами угруповання на осно-

ві неухильного дотримання дисципліни й конспірації;

б) наявність певних матеріальних фондів, які формуються матеріальними внесками членів групи та шляхом поборів з інших засуджених і витрачаються на фінансування протиправної діяльності та задоволення особистих потреб її лідерів;

в) здійснення контролю за поведінкою всіх засуджених, у тому числі шляхом упровадження своїх «наглядачів» у кожен локальну зону, відділення, бригаду, камеру тощо;

г) первісне ознайомлення та подальше нав'язування традицій і звичаїв кримінальної субкультури;

г) участь у вирішенні конфліктів, що виникають між засудженими;

д) прихований, замаскований характер злочинної діяльності.

З цього можна зробити висновок про те, що кримінальна субкультура реалізується як на індивідуальному, так і на груповому рівні, відтворюючи таким чином свій зміст та соціальну сутність.

На підставі виявлених ознак можна навести визначення групи засуджених негативної спрямованості в УВП, як носія кримінальної субкультури – це організоване об'єднання трьох або більше засуджених з вираженою антисуспільною спрямованістю та стійкою злочинною мотивацією, дії якого спираються на ідеї, погляди і традиції кримінальної субкультури, утворене для здійснення явної або прихованої від персоналу виправної (виховної) колонії діяльності, спрямованої на мінімізацію обмежень, що впливають із факту відбування й виконання покарання, а також формування протиправної поведінки засуджених до позбавлення волі.

Для активізації належної протидії групам негативної спрямованості, як основному джерелу розповсюдження кримінальної субкультури, в УВП на законодавчому рівні варто здійснити наступні заходи:

1. Внести зміни у статтю 100 КВК «Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі», а саме – частину 1 викласти у новій редакції:

«Залежно від ставлення засудженого до визначених у законі основних засобів

АНОТАЦІЯ

Розглянуто ознаки груп негативної спрямованості, які є основним джерелом кримінальної субкультури в установах виконання покарань. Вказано на необхідність вироблення чітких критеріїв диференціації цих ознак з метою усунення неузгодженостей в понятійному визначенні груп негативної спрямованості в установах виконання покарань.

иправлення та ресоціалізації умови відбування покарання можуть змінюватись у межах однієї колонії або шляхом переведення його до колонії іншого рівня безпеки».

2. Внести зміни у пункт 1 ч. 2 ст. 101 КВК «Переведення засуджених до позбавлення волі», доповнивши його у кінці речення словосполученням «а також систематично розповсюджували серед засуджених норми, звичаї та традиції кримінальної субкультури, за що притягалися до передбачених законом видів юридичної відповідальності» та викласти цей пункт у новій редакції:

«Не підлягають переведенню до дільниці соціальної реабілітації: 1) особи, які злісно порушували вимоги режиму в установах попереднього ув'язнення та в колоніях, а також систематично розповсюджували серед засуджених норми, звичаї та традиції кримінальної субкультури, за що притягалися до передбачених законом видів юридичної відповідальності...»

3. Частину 3 ст. 101 КВК доповнити з абзаца новим реченням наступного змісту:

«Члени злочинних формувань переводяться у зазначені колонії чи дільниці в індивідуальному порядку та не можуть утримуватись у них спільно з іншими учасниками цих угруповань».

Аналогічні зміни варто внести й у ч. 3 ст. 92 КВК «Роздільне тримання засуджених до позбавлення волі у виправних і виховних колоніях», доповнивши її словосполученням «члени злочинних формувань» та викласти її в наступній редакції:

«ізолювано від інших засуджених, а також роздільно тримаються члени злочинних формувань».

SUMMARY

It was considered signs of the groups a negative orientation, which are the main source of the criminal subculture in penal institutions. it was Pointed to the need to develop clear criteria for the differentiation of these signs in order to eliminate inconsistencies in the definition of the groups with a negative orientation in the penal institutions.

Література:

1. Глоточкин А. Д. Психология коллектива заключенных: лекция / А. Д. Глоточкин, В. Д. Пирожков. – М.: ВШ МООП СССР, 1968. – 35 с.

2. Лукашевич С. Ю. Попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі : монографія / С. Ю. Лукашевич. – Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 104 с.

3. Исправительно-трудовая психология: учебное пособие для слушателей вузов МВД СССР / Под ред. К. К. Платонова, А. Д. Глоточкина, К. Е. Игошева. – Рязань: РВШ МВД СССР, 1979. – 182 с.

4. Мокрецов А. И. Микросреда осужденных в ИТУ / А. И. Мокрецов, - И. В. Шмаров. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1979. – 182 с.

5. Группы негативной направленности в местах позбавлення волі: проблеми протидії : [моногр.] / за заг. ред. Т. А. Денисової. – Запоріжжя: Просвіта, 2012. – 292 с.

6. Соколов В. О. Організовані злочинні групи: можливості соціального виміру / В. О. Соколов, О. Н. Ярмиш // Право і безпека. – Т. 2. - № 1.– С. 206-211.

7. Кирилюк А. В. Пенітенціарна кримінологія та спеціально-попереджувальна діяльність. Загальна частина: навчальний посібник / А. В. Кирилюк, О. М. Джуца. – К.: Правник-НАВСУ, 1997. – 115 с.

8. Анисимов В. М. Кримінальна субкультура и её нейтрализация в исправительных учреждениях России: Автореф... дис. докт. юрид. наук /12.00.08. – Саратов, 1998. – 53 с.